

FELSEFE DÜNYASI

2008/2 Sayı: 48

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Doç. Dr. Veli URHAN
Yrd. Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:

Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

HUME'UN "İNSAN DOĞASI" KAVRAMINDA ANLAM SORUNU

Sengül ÇELİK*

1. Newtoncu "İnsan Bilimi" ve Anlam

David Hume *Ahlak Üzerine* kitabını anlayış ve tutkular hakkındaki kitaplarından sonra yazmıştır. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinin üçüncü kitabı olan *Ahlak Üzerine*'nin girişinde bu kitabının üçüncü kitap olmasına rağmen serinin diğer kitaplarından bağımsız olarak da okunabileceğine dikkat çekmiştir. İlk kitabında insan anlayışının doğasına değinen Hume niyetinin yepyeni bir "insan bilimi" kurmak olduğunu duyurur. Amacı ahlak alanını metafiziğin hegemonyasından kurtarmaktır. Ahlak bilimi için yola çıktığını henüz ilk kitabının başında duyurur. Düşünürün ilan ettiği amaç doğrultusunda kitaplarını değerlendirirsek ayrı ayrı üç kitaptan ziyade karşımıza birbirini sistematik olarak takip eden tek bir yapı çıkar. Bu açıdan bakıldığında ilk iki kitabın üçüncü kitapta kurmaya çalıştığı ahlak teorisi için bir giriş olduğu söylenebilir.

Hume ve çağdaşlarının etkisi altında olduğu Newtoncu bilimsel yaklaşım o dönem yazarlarının birçoğunda şu ya da bu şekilde kendini göstermiştir. Hume bu niyeti açıkça dillendiren ve Newton'un çağrısına uyan sosyal bilimcilerdendir. Doğa bilimlerinin metodunu esas kabul etmiş ve hem epistemolojisinde hem de ahlak üzerine yazdıklarında kendisine Newtoncu bir metot geliştirmiştir. Metot olarak Newton'u takip ederken İngiliz emprisizmine sadık kalmayı ihmal etmemiştir. Hume'un izlemekten vazgeçmediği katı deneyci tutum Newtoncu metotla birleşince kurmaya çalıştığı insan biliminde bir takım tutarsızlıklar ortaya çıkmıştır.

Hume yeni bir insan bilimi kurmak isteyen ilk düşünür değildi. Ahlak ve insan konularını, metafiziğe önem veren akılcı felsefelerin etkisinden kurtarıp sosyal bilimler için yeni bir yapı geliştirmek istemiştir. Newton uyguladığı deney ve gözleme dayalı soyutlamacı bilim metodu ile bilimi doğaüstü açıklamalardan arındırıp seküler hale getirdiğini, aynı metodun kullanılması halinde ahlakın da seküler hale gelebileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla "insan bilimi" oluşturma hareketinin doğa ve doğal açıklamalar sınırları içinde yapılması geleneği Newton'dan sonra onun öngörüsü ile başlamıştır. Newton kendi uyguladığı metotla doğa felsefesini fizik bilimine dönüştürmüştür. Benzer bir metodun insan bilimlerine uygulanmasıyla ahlak felsefesinin de farklılaşacağına inanmaktadır. Newton'un bu metot uyarılama teklifine uyup bilimsel veriler ışığında bilimsel metotlarla çalışan bir kısım doğal ahlak teorileri oluşturulmuştur. Bilimsel metotlarla insan bilimi yapanlar günümüzde de bulunmaktadır.

Newton, matematiği doğal bilimlerin anahtarı olarak görmekteydi. Hume'un hocası ve yakın arkadaşı olan Francis Hutcheson da aynı tutumu sosyal bilimlere uyarlamaya çalışanlardandır. Hutcheson matematiği kendi ahlak felsefesine temel almış ve bu doğrultuda hesaplama metoduna dayalı bir sistem kurmuştur. Hatta iyinin dahi matematiksel formülünü oluşturmuştur. Ona göre iyi=iyilik kabiliyettir. *Araştırma* adlı eserinin bir

* Yrd. Doç.Dr.Fatih Üniversitesi Felsefe Bölümü

bölümü buna benzer aksiyomlara ve matematiksel eşitliklere ayrılmıştır.^{1*}

Aynı geleneğin etkisiyle Jeremy Bentham kurduğu ahlak felsefesini iki kavram arasındaki hesaplama dayandırmıştır. Ona göre ahlaksal güdülenme haz ve acı kavramlarına dayanmaktaydı. Bu yüzden ahlaksal bütün çabalar hazların acıdan daha fazla olmasını sağlamak prensibi doğrultusunda verilmelidir. Bentham hem insanların tüm davranışlarının hem de kanunların bu prensibe göre ayarlanması gerektiğini savunmuştur. Bentham'a göre bu prensibin sağlanmasında insanların ya da hazların birbirinden tercih edici bir özellikleri yoktur. Bentham'ın sisteminde tüm insanlar ve hazlar aynı değerdedir, birbirlerinden farksızdırlar. Bu görüşlerin temel dayanağı bilimin tarafsız bir şekilde toplumun faydasını her zaman daha üstün tutacağına olan inançtır. Yapılacak hesap çok yalındır; toplamda haz her zaman acıdan daha büyük olmalıdır.

Hume da Newtoncu "insan bilimi" geleneğinin üyelerinden biridir. Birinci kitabı anlayış üzerinedir. Hume bu kitabında Newtoncu metodunu İngiliz empirisizminden ayrılmadan uygulamıştır. İkinci kitabı tutkular hakkındadır. Tutkuların analizini ve bu tutkulara dayandığı psikolojik sistemini oluştururken yine hem genel felsefesindeki çizgisinin hem de Newtoncu metodunun etkileri açıktır. Tutkuların sistematik bir şekilde kurgulanması tek başına bir kitap olmaktan çok doğal ahlak sisteminin işleyişini göstermek için gereklidir. Ancak ağır eleştirilere maruz kalınca aslında *İnceleme* kitabının yenilenmiş hali olan *Araştırmalar* kitabında tutkulara ayrı bir bölüm olarak yer verilmemiştir. Hume doğal ahlakın sistematik anlatımını içeren insan biliminde Newton'un doğa bilimlerinde yaptığı gibi doğanın sınırları içinde kalmakla yetineceğini birinci kitabındaki bir paragrafta şöyle anlatmıştır:

Ama şimdilik nesnelere duyularımı etkilemiş yolunu ve deneyimin bana bildirdiği denlisiyle birbirleri ile bağlantılarını eksiksiz olarak bilmekle mutluym. Bu yaşamın yönetilmesi için yeterlidir ve bu benim yalnızca algılarımızın ya da izlenim ve düşüncelerimizin doğa ve nedenlerini açıklama savında bulunan felsefem için de yeterlidir.²

Bu kısa paragrafla aslında "İnsan Bilimi"nin sınırlarını belirlemiştir. Ona göre;

1. Nesnelere duyuları etkilemiş yolunu ve deneyimin bize bildirdiği kadarıyla birbirleri ile bağlantılarını eksiksiz olarak bilmek yeterlidir.
2. Bunları bilmek yaşamın yönetilmesi için yeterlidir.
3. Bunları bilmek yalnızca algıların ya da izlenim ve düşüncelerin doğa ve nedenlerini açıklama savında bulunan felsefesi için yeterlidir.

Bu üç madde Hume'un kurmaya çalıştığı yeni insan biliminde Newton'nun doğa bilimlerinde uyguladığı soyutlamacı metodu kullanmakla yetineceğini ortaya koyar. Hume'un soyutlamacı metodu nesnelere ilk olarak gözlemlenebilir ve gözlemlenemez şeklinde ayrılmasıyla başlar. Bu kısa ama filozofun niyetini ortaya koyan paragraf bize onun tıpkı Newton gibi bir takım genellemeci ve soyutlamacı bir politika izleyeceğini açıkça ifade etmektedir. Ona göre "yaşamın devamı" için sadece algıların doğasını ve

¹ Francis Hutcheson, *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue in Two Treatises*, (ed.) Wolfgang Leibold, Indianapolis: Liberty Fund, 2004, s. 128-129.

* Orijinal kaynaklardan yapılan çeviriler yazara aittir.

² Hume, David, 1739, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev: Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 1997.

nedenlerini bilmek yeterlidir. Burada yazarın “yaşamın devamı” ile ne kastettiği önemli bir konudur. Açık ki doğal olarak değerlendirilen ve tüm canlılarda şu ya da bu şekilde var olduğu düşünülen içgüdüler sayesinde yaşamın yönetilip devam ettirilebileceğine inanmaktadır. Ahlak; en genel tanımıyla yaşamın idame ve idaresinde bir kısım olaylara ve kavramlara “değerler” vererek sürdürüldüğünü öngören bir prensipler bütünüdür.

Hume ahlakı zaman zaman içgüdülere zaman zaman da doğal tutkulara dayandırır. Tutkular sonucu ortaya konan davranışların “beğenilen, onaylanan” ya da “beğenilmeyen, onaylanmayan” diye ikiye ayrılması Hume’un “Yaşamın devamını” sağlamanın değerlerden bağımsız olmadığını, olamayacağını gösterir. Ayrıca Hume *Ahlak Üzerine* kitabının hemen başında “ahlakın bizi diğer bütün konulardan daha çok ilgilendirdiğini”³ söylemiştir. Bizi her şeyden çok ilgilendiren böyle bir konunun “yaşamın idaresini” sağlamaktan uzak tutulacağını düşünmek doğru olmasa gerek.

Burda öne sürülen iddia Hume’un Newtoncu gözlem metoduyla ortaya koyduğu insan doğasının “yaşamın idaresini” sağlamaya, en azından, ahlak temel alınarak yeterli olamayacağıdır. Hume’un soyutlama ve genellemeye dayalı Newtoncu metoduyla ortaya koymaya çalıştığı insan doğası, “insan doğasının” ancak bir yönünü oluşturabilir. Hume’un tanımladığı “insan doğa”sının yetersizliğini göstermek için “yaşamın idaresini” sağlamak hakkında değerlerin nasıl anlam kazandığını gösterecek bir kısım filozofların yaklaşımları irdelenecektir.

Gerçekten Hume’un iddia ettiği gibi deneyimin bize bildirdiği nesnelere duyularımı etkileyişini bilmem “yaşamın idaresini” sağlamama yeter mi? İlk tepki doğal olarak: Elbette, insan olarak yiyecek, giyecek, barınak, üremek... gibi bilgisini deneyimden elde edeceğim gereksinimlerim var. Hume’un öne sürdüğü deneyim bilgisiyse sürekliliği sağlanacak yaşam mümkün görünüyor. Basit bir Hutchesoncu matematiksel formülle: Verileri sağla, işlemi uygula, çıktıyı al, diyebiliriz. Yiyecek, giyecek, barınak sağla, deneyimden öğrendiğin şekilde kullan, yaşamını devam ettir. Kolay ve mutlu bir yaşam. Ancak yaşamın devamını sağlamak bu kadar kolay ve basitse neden savaşlar, yoksulluk, açlık ve keder var? Acaba Hume’un öne sürdüğü gibi akıl ve doğaüstü inançlar mı kaderlerin kaynağıdır yoksa başka düşmanlar mı? Soruyu, doğal eğilimlerimize göre bir hayat yaşamak yeterli midir diye değiştirecek de ilk tepki yine olumlu olabilir. Öyleyse soruyu doğal meyillerimiz nelerdir, doğamız bize neleri yapmamızı emreder diye sormak daha doğru olabilir. Aslında sorunların kaynağı da burada ortaya çıkmaktadır. İnsan olmak ne demektir sorusuna bağlı birçok kaçınılmaz sorular bizi gözlem ve deneyimin ötesinde bir anlam arayışına götürür.

Derek Freeman tarih boyunca insan olmanın temel sorularını, insanın doğadaki yerini ve onun evrenle olan ilişkisini Thomas Henry Huxley’in 1863’de söylediği şu sözler ile özetler:

Biz insanlar için diğer bütün sorunları belirleyen, en derin dikkate değer, soruların sorusu “Nereden geldik?” “Hangi amaca yöneliyoruz?”, sorularıdır. Bu sorular her yeni

³ A.g.e., 397.

doğan insana kendilerini yepyeni ve hiç eksilmeyecek ilgiyle gösteren sorulardır"⁴

Darwini ve evrim teorisini "Darwinin buldoğu" diye adlandırılacak kadar şevkle savunun Huxley'e göre bunlar yanıtlanması en önemli ve bize doğadaki yerimizi gösterecek sorulardır. Freeman'a göre bunlar önemli ve hala yanıt bekleyen antropolojik sorulardır. Ancak bize göre bunlar aslında kavramlara anlam yüklememizle ortaya çıkan sorulardır.

Freeman başka örnekler de verir. Bu örneklerden biri meşhur ressam Paul Gauguin'e aittir. Polonyalıların göçünü anlatan bir resminin altına Fransızca şunları yazmıştır: Nerden geldik? Neciyiz? Nereye gidiyoruz? Bu sorular Gustav Mahler tarafından da: "Nereden geldik" Yolumuz bizi nereye götürüyor" şeklinde tekrarlanmıştır.⁵

Freeman'ın örneklerine başkalarını da ekleyebiliriz. Neo-marxist Ernst Bloch *Ümi-din Prensipleri* kitabının girişine: "Biz kimiz? Nereden geldik? Nereye gidiyoruz? Ne için bekliyoruz? Bizi bekleyen ne?"⁶ sorularıyla başlamıştır. Bu sorular insanları o kadar meşgul etmiştir ki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nesnelciğin kurucusu Ayn Rand askeri akademi mezuniyet öğrencilerine yaptığı konuşmasına yolunu kaybedip uzay gemisiyle bilinmedik bir gezegene düşmüş astronotun hikâyesiyle başlar. Rand'a göre bu çaresiz astronotun bilincini kazanır kazanmaz soracağı ilk sorular: "Neredeyim? Nasıl keşfedebilirim? Ne yapmalıyım?"⁷ olacaktır. Rand, birçok insanın yaşamını -düşüncemizi, hislerimizi ve davranışlarımızı şekillendiren- bu sorulardan bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kaçarak geçirdiğini düşünüyor. Bu soruların cevabını bildiğini düşünerek yaşayan birçok insan da aslında içlerindeki sebepsiz bir korku, tanımlayamadıkları bir suçluluk duygusuyla mücadele ediyor. Rand tüm bu korkulara ve suçluluk duygusuna neden olan şeyin yanıtlanmamış bu üç felsefi sorumuz olduğunu iddia etmektedir. Rand'a göre ahlaktan önce metafizik ve bilgi felsefesine ait sorunlar çözülmelidir. Rand, "Ahlak felsefesine gelmeden önce metafiziğin ve bilgi felsefesinin sorularına yanıt vermeliyiz: İnsan hakikati bulmaya yetkin akıllı bir varlık mıdır yoksa evrensel akışla mücadele eden çaresiz, kör uyumsuz bir parça mıdır?"⁸ diye sorar. İnsanın yeryüzünde başarıya ve mutluluğa ulaşması mümkün müdür yoksa o başarısızlık ve tatsızlığa mı mahkûmdur⁹ sorularına verilecek yanıtların doğrultusunda ancak ahlak sorularının yanıtlarının belirlenebileceğine inanır. İnsan için iyi ya da kötü nedir ve nedendir? İnsan hayatının amacı nedir? İnsan mutluluk peşinde mi koşmalı, kendisini bir şeye mi adamalı?¹⁰

Rand'a göre tüm bu sorular şu ya da bu şekilde yanıtlanmadıktan sonra insanın kor-

⁴ Derek Freeman, *Dilthey's Dream: Essays on Human Nature and Culture*, Australia: Pandanus Books, 2001, s. 61.

⁵ A.g.e. s. 62.

⁶ Ernst Bloch, *The Principle of Hope*, Vol.1. (trans) Neville Plaice, Stephen Plaice, Paul Knight, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press 1991, s. 3.

⁷ Ayn Rand, "Philosophy: Who Needs It?", Address to the Graduating Class of the United States Military Academy at West Point, New York. March 6, 1974. <http://gos.sbc.edu/r/rand.html>

⁸ A.g.e.

⁹ A.g.e.

¹⁰ A.g.e.

kularından kurtulması mümkün değildir. Hayat üzerine karamsar fikirlerin sahibi Lev Tolstoy insan hayatını bir Çin masalında anlatılan yolcunun durumuna benzetir.

Bir gün bir yolcu öfkeli bir aslan tarafından kovalanır. Aslandan kaçarken birden karşısına çıkan kör kuyuya kendisini neyin beklediğini düşünmeden atlar. Yolcu emniyete kavuştuğunu zannederken birden kuyunun dibinde ağzını açmış bir canavarın kendisini beklediğini görür. Çaresizlik içinde kuyunun duvarındaki bir dala yapışır. Dalın kenarlarında bulduğu balı emerek sakinleşmeye başlar. Ama dalın biri siyah biri beyaz iki fare tarafından kemirildiğini ve kötü sonunun kaçınılmaz olduğunu anlaması çok zaman almaz. Artık tek düşündüğü öfkeli aslan, ağzını açmış bekleyen canavar ve tuttuğu dalı kemiren farelerin neden olacağı korkunç sonudur.¹¹

Tolstoy'a göre bu yolcunun durumuyla anlatılan bütün insanlar hakkındaki hakikat değil midir? Biz de bu yolcu gibi hiçbir şey anlamadan kendimizi bir anda masaldaki gibi bir yerde bulmuyor muyuz? Bu dünyada bizi mutlu edecek lezzetli yiyecekler, güzel çiçekler, ağaçlar, meyveler, denizler vardır... Bunlar kulağa hoş gelse de neden buradayız, nereye gidiyoruz gibi yanıtlanmamış sorular insanları tedirgin etmektedir.

Bu sorular metafiziğin soruları olduğu için Hume tarafından göz ardı edilmiş ve insanın doğası bu soruların dışında gözlemleyebildiğimiz alanlarda aranmıştır. Ancak sözü geçen filozoflar gibi ben de bu soruları yanıtlamanın temel bir sorun olduğunu düşünüyorum. İnsan doğasının sınırlarının ve insanın yaşamını devam ettirmesinin bu sorulardan bağımsız ele alınması insana ait birçok yönün kapalı kalmasına neden olur.

Humecü bir yaklaşımla "Neden varım?" sorusunun nedensel bir dünyanın alışkanlığı olduğunu ileri sürebiliriz. Denizi dalgalı gören insan sorar: Deniz neden dalgalıdır? Yanıt: İki bölge arasındaki basınç farkından rüzgâr, rüzgârın etkisiyle de suyun üzerinde dalga oluşur. Doğal olsun ya da olmasın insanlar olaylarda bir sebep bir açıklama beklerler. Claude Levi-Strausse *Yaban Düşünce* adlı eserinde bu açıklama bekleyişin zihnin çevresindeki her şeye bir anlam, bir yer ya da rol verme ve düzen arayışından kaynaklandığını ileri sürer. İnsanların bu arayışına "somutların formülü" adını verir.¹²

Levi-Strausse iki Afrika kabilesinde yeşil yaprağın nasıl farklı yorumlandığını anlatarak bu anlam verişin nesnenin kendi yapısal özelliği olmasından çok insanların ona bir anlam yüklemesinden kaynaklandığını göstermektedir. Afrika kabilelerinden birinde yeşil yaprak kötülüğün sembolü iken başka birinde de tam tersi bir anlam içermektedir. Bu sembollerin hiçbiri de Hume'un öne sürdüğü gibi nesnelere duyularımızla olan bağlarından ya da birbirleri ile ilişkilerinden tecrübelerimizle elde ettiğimiz bilgiler değildir. Farklı anlamları olsa da nesne aynıdır, ancak algılar farklıdır. Bu farklılığın kaynağı duyularımız değil, düzene olan gereksinmemiz doğrultusunda nesnelere verdiğimiz anlamlardır. Burada kötülüğün sembolü olan yeşil yaprak algısı olmadan da yaşamın devam edip edemeyeceğini ancak orda yaşayan yerliler gösterebilir. Burada asıl değinmek istediğimiz konu insanların çevrelerindeki nesnelere bir anlam ve rol verme

¹¹ Tolstoy'un anlattığı bu olay Edward Craig, *Encyclopedia of Philosophy*, "The Meaning of Life" başlıklı makaleden özetlenmiştir.

¹² Claude Levi-Strauss, *Yaban Düşünce*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (trans) Tahsin Yücel, 2000 originally published as: *The Savage Mind*, Chicago: University of Chicago Press, 1972.

arayışının nedensel olarak algıladığımız bir evrende kaçınılmaz görünmesidir. Hayatın anlamı ya da rolü üzerine sorular aklımızın nedensel çıkarımlarının doğal bir sonucudur. Hume tutkuların kölesi olarak gördüğü aklın bu sorularıyla ilgilenmemiştir.

Hayatın anlamı nedir gibi metafizik sorular Newtoncu metotla sınırları çizilen, amacı sadece "algılarımızın doğası ve nedenlerini" incelemek olan Hume'un insan biliminde sorulmamıştır. Hume insandaki bu anlam verme çabası yerine düzen sevgisine yer verir. Hume'a göre kütüphanedeki kitapları, salondaki koltukları bir düzen içinde algıladığımız gibi çevremizi de bir düzenle algılamak isteriz, bu içimizdeki düzen sevgisinden kaynaklanır. Ancak yine Hume'a göre zihin birbirine yakın ilişkileri olan iki nesneye herhangi bir başka ilişki daha ekleyebilir. Nitekim birçok hatamızın kaynağı da budur. Hume alışkanlıklarımızın ötesinde nedensel bir zorunluluğun olmadığını söylerken haklı olabilir, belki de "insan bilimi" ahlakı anlatacak tek bilimdir de. Yine de tüm bunlar bizi anlamla ilgili yanıtlanmamış soruların tedirginliğinden kurtarmaya yeter mi? Annette Baier, Hume'un insan doğası merkezli ahlakında "metafiziğin önemli bir eksiklik"¹³ olduğunu savunur.

Ekmeği ne zaman nasıl yiyeceğimizi ve onun bizi beslediğini bilsek de Hume ekmeğin bizi neden beslediğini hiçbir zaman bilemeyeceğimizi iddia eder. Hume kasların nasıl çalıştıklarını bilmese de elimizi hareket ettirmek istediğimiz zaman hareket ettirebildiğimizi söyler. Dahası, neden sadece bir istek, bir niyetle tüm bedenimizin (yapısını bilmediğimiz sistemlerinin) harekete geçtiğini bilemeyiz, der. Bir kısım gözlemlemeyen bilgilerin varlığını kabul eder, ancak hayatın devamını sağlamak için bu bilgilere gereksinimimizin olmadığını savunur. Fakat burada Hume'a çok kullanılan araba örneğine bir kıyas yaparak yanıt vermek istiyoruz. Birçok sürücü arabanın mekaniğini bilmesede araba kullanabilir, ayakta durmak için yerçekimi kuvvetini bilmemize gerek olmadığı gibi. Bu noktaya kadar Hume'un Newtoncu insan biliminin sınırları ile aynı çizgideyiz. Hume'un bize tavsiye ettiği ahlak anlayışının işleyişini değiştirmedik. Ancak herkes takdir eder ki sürücüler arabaları bozulduğunda arabaların iç yapısını, mekaniğini bilen tamircilere götürür. Yerçekiminin farklı olduğu yerlerde nasıl durulacağını, yerçekimi ve kanunlarını bilen fizikçiler hesaplar. İnsanın içindeki işleyişinde bir sorun olduğunda hakkında gözlem yapamadığımız için yanıtlarını gözardı ettiğimiz sorunlarımız kim tarafından, nasıl çözülecek?

Hume Newtonun soyutlama ve genelleme ilkelerine dayalı metodunu kullanarak tüm bilimlere kaynaklık edecek "insan bilimini" kurarken insanın "yaşamın idaresine" ait bilmesi gereken tek şeyin deneyimden elde edeceği nesne-algı ilişkisi olduğunu savunmuştur. Nesne algı ilişkisinin bilgisine ihtiyacımız olduğu açıktır. Ancak insan doğasının yapısında barındırdığı tutkuları ve bu tutkuların nasıl işlediğini bilmek kadar onlara nasıl anlam yüklediğimiz de önemlidir. Hume'un onaylanan davranışları iyi red edilenleri de kötü diye yorumlaması da aslında gözlemlerine yüklediği anlam ile ortaya çıkar. İnsanın ya da hayatın anlamı üzerine soru sormadan var olduğunu kabul ettiğimiz

¹³ Annette Baier, *A Progress of Sentiments: Reflections on Hume Treatise*, Cambridge: Harvard University Press, 1991, p. 22.

değerlerin nasıl işlediğini bilmek bizi ancak **tanımlamacı** bir ahlak anlayışına götürebilir. Hume'un yaptığı gözlemler "insan nedir" ya da "hayatın anlamı nedir" sorularıyla değerlendirildiği zaman bizi tanımlamacı bir ahlak anlayışının ötesine götürebilir.

Hume'un Newtoncu metodunun sonucu sadece **anlam** sorununu gözardı etmez. İnsan doğasını, insanın günlük hayatındaki eylemlerini gözlemlemeye dayalı keşfetme çabası bir bütün olarak insan doğasını ortaya koymaktan uzaktır. Gözlemlerle gözlemleyemeyeceklerinin de bilgisine ulaşabileceğine inancı geçmiş ve geleceğiyle tarihsel olan insanı şimdi ve burayla sınırlandırmasına yol açmıştır. İkinci bölümde gözlemden varılan sonuçlarda ihmal edilmiş anlamlar olabileceği gösterilecektir.

2. İhmal Edilen Anlamlar

Hume'un kurmaya çalıştığı Newtoncu insan biliminin sonucu olarak ahlak anlayışı, gözlemi esas alan "sempati" adını verdiği psikolojik sisteme dayanır. Bu bölümde gözleme dayalı sempati anlayışının insan doğasını bir bütün olarak ele alamayacağı üzerinde durulacaktır.

Hume, Newtoncu bir bilim kurarken Newton'un yaptığı gibi metalleri laboratuara getirip inceleyemeyeceğinin farkındadır. Onun deneye dayalı insan bilimi anlayışı ile kastettiği aslında insanı günlük hayatındaki şekliyle gözlemlemektir. Hume burada fiili yapan eylemciye dikkat çekmektedir. O eylemcinin bütün eylemlerini gözlemleyip onların deşifre edilmesiyle insan doğasına ulaşılacağını savunur. Burada Hume'un kullandığı gözlem metoduyla elde edilecek verilerin insan doğasının bir bütün olarak ortaya konamayacağı iddia edilmektedir. Bu iddianın temeli eylemlerin gözlemlenmesinin eyleme ait anlamların bütününe içermediğine dayanmaktadır. Kültürel bir olayın analizinde David Parkin şöyle der: "En yüksek seviyedeki farkındalık bile hiçbir zaman bir eylemin bütün anlamlarını kapsayamayacağı için her zaman bir kısım anlam ihmal edilmektedir."¹⁴ Bu üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Eylemlerimizin gözlemlenmesi bir kısım anlamlar -bilerek ya da bilmeyerek- ihmal edilerek yapılıyorsa eylemlerin gözlemlenmesinden çıkarılan insan doğasının da ihmal edilmiş örtülü bir yönü olacaktır.

Her gün birçok eyleme tanık oluruz. Fakirlere yardım eden, dilencilere sadaka veren, yaşlılara yardım eden, hayvanları koruyan, yiyecek veren birçok insan görürüz. Acaba her gün defalarca gözlemlediğimiz tüm bu eylemlerin insan doğasını anlamak adına ifade ettikleri mana aynı mıdır? Konunun daha iyi anlaşılması için her gün karşılaşabileceğimiz bir olay kurgulayalım.

Sitemizin köşesinde dilenen küçük bir kız çocuğunu saatlerce gözlemlediğimizi düşünelim. Bu gözlem sonucu birçok insanın aynı eylemde bulunduğu ulaşacağımız açıktır. İnsanlar küçük dilenci kıza yardım eder. Yardım edilen kız bu eylemden mutluluk duyar. Hume'un tarafsız gözlemcisi bu mutluluğu paylaşır. Hume da insan doğasının en temel esasını bulur: Hayırseverlik. Gerçekten de aynı eylemi işleyen bütün eylemcilerin eylemleri aynı anlamı içerir mi? Birbirinden farklı üç insanın dört değişik

¹⁴ D. P. Parkin, "Blank Banners and Islamic Consciousness in Zanzibar" in A. P. Cohen and Nigel Rapport (eds) *Questions of Consciousness*, Florence: Routledge 1995, s. 200.

motivasyon ve niyetle aynı bir eylemi işleyebileceklerini göstermek için dilenciye para verenleri yakından inceleyelim. Birinci bağışçı bir aşiktir, sevgilisine ne kadar cömert ve yardımsever olduğunu göstermek ve sevgilisi üzerinde iyi bir izlenim bırakmak için köşedeki zavallı kıza sadaka verir. İkinci bağışçı kızı uzaklarda olan bir annedir. Kızına benzeyen dilenciye görünce duygulanır kızının hatırına özel başka bir duygu hissetmediği dilenciye para verir. Üçüncü bağışçı yolda yürürken bulduğu parayı kendi parası ile karıştırmak istemeyen bir gençtir. Aynı genç daha önce de bozuk paralardan rahatsız olduğu için köşedeki kıza bağıştta bulunmuştur. Sonuç olarak elimizde üç farklı kişi dört farklı motivasyon, niyet ve bir eylem bulunmaktadır. Siz de Hume'un seçtiği gözlemcisiniz. Dilenciye para verme eylemi hakkındaki gözlemlerinizden ne sonuç çıkarırsınız? Bir gözlemci olarak verilen paraların kızı mutlu edeceğini düşünüp dilencinin mutluluğuna ortak olursunuz. Ancak dilenci kız, zorla dilendirildiği, para getirdikçe de çalıştırlacağını bildiği ve insanların yardım duygusunun sömürülmesine sebep olduğu için aslında derin acılar içindedir. Hazin olan bu durum günlük hayatımızda gözlemlediğimiz olayların karmaşasını anlatmaktan uzaktır. Durumu daha da karmaşık hale getirmek için gözlemcinin dilencinin mutluluğunu paylaşıp yapılan eylemi onaylaması yerine dilenmenin utanç verici bir eylem olduğunu (bağıştta bulunan insanların bu eylemi desteklemekle hata yaptıklarını) düşündüğünden kızın mutluluğuyla değil, onu uyaran dördüncü bir kimsenin gururuyla sempati kurduğunu varsayalım. Kurduğumuz bu sempatiyelerden insan doğası adına ne gibi sonuçlar çıkarabiliriz? Her gün milyonlarca insanın aynı eylemleri yaptıklarını gözlemleriz. Hume görünüşte birbirinin aynı olan eylemlerin aynı anlamı içerip içermediğini, hatta bir anlam içerip içermediğini söylemek için gözlemlerimizi Newtoncu genellemelerle ilkelere dönüştürdüğü "insan bilimini" kullanmaktadır. Bu genellemeler bize insan doğası hakkında bir kısım bilgiler verse de bunların "insan doğasının" esası ya da bütünü olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. Parkin "Pankartların üzerlerinde yazılı başlık ve sloganlar olsa da onların boş ve tamamlanmamış"¹⁵ olduğunu söylerken aslında yaptığımız eylemlerimizin gözlemlerin ötesinde anlamlar içerebileceğini vurgulamaktadır.

Newton belki bir fizik laboratuvarında milyonlarca metali ısıtıp verdikleri aynı tepkiyi gözlemleyip, metallerin doğasında ısınınca genleşmenin olduğunu söyleyebilir. Onun biliminde soyutlanmış bir nesne üzerinde çalışıp genelleme yapmak sonuç getirebilir ancak aynı metodu insan bilimlerine uyarlamak bizi ihmal edilmiş anlamlardan yoksun örtülü bir insan doğasına götürür. Burada ortaya konulan iddia soyutlama ve genellemelerden varılan ilkelerin tümüyle yanlış olacağı değildir. Hume'un Newtoncu soyutlama ve genellemelerle ulaştığı ilkeler doğrultusunda ortaya koyduğu insan doğasının kısmen tanımlamacı, yanıltıcı ve tamamlanmamış olduğudur.

¹⁵ A.g.e.

ABSTRACT

Hume intends to be the Newton of social sciences. He tries to establish entirely anew science which he calls "the science of man". He believes that his aim can be attainable only through experiential methods. The inconsistency of Hume's moral philosophy is the consequences of his Newtonian method. His method of discovering human nature leaves out some meaning of being-human.

Key-words: David Hume, moral philosophy, science of man, human nature, Newtonian method.

KAYNAKLAR

- Baier, Annette. *A Progress of Sentiments: Reflections on Hume Treatise*, Cambridge: Harvard University Press, 1991.
- Bloch, Ernst. *The Principle of Hope*, Vol.1. (trans) Neville Plaice, Stephen Plaice, Paul Knight, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1991.
- Craig, Edward. (ed) *Encyclopedia of Philosophy*, "The Meaning of Life".
- Freeman, Derek. *Dilthey's Dream: Essays on Human Nature and Culture*, Australia: Pandanus Books, 2001.
- Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* çev: Aziz Yardımlı, İdea:İstanbul, 1997.
- Hutcheson, Francis. *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue in Two Treatises*. (ed) Wolfgang Leibold. Indianapolis: Liberty Fund, 2004.
- Levi-Strauss, Claude. *Yaban Düşünce*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (trans) Tahsin Yücel, 2000 originally published as: *The Savage Mind*, Chicago: University of Chicago Press, 1972.
- Parkin, D. P. "Blank Banners and Islamic Consciousness in Zanzibar" in A. P. Cohen and Nigel Rapport (eds) *Questions of Consciousness*, Florence: Routledge, 1995.
- Rand, Ayn. "Philosophy: Who Needs It?" Address to the Graduating Class of the United States Military Academy at West Point, New York. March 6, 1974. <http://gos.sbc.edu/trand.html>